

11. *Невмержицький Є. В.* Корупція в Україні : причини, наслідки, механізми протидії : монографія / Є. В. Невмержицький. - К. : КНТ, 2008.
12. *Невмержицький Є. В.* Корупція і національна безпека : навч. посіб. / Є. В. Невмержицький, Ф. П. Шульженко. - К. : Київ. держ. лінгв. ун-т, 2000.
13. *Рудакевич М. І.* Професійна етика державних службовців : теорія і практика формування в умовах демократизації державного управління : монографія / М. І. Рудакевич. - Тернопіль : АСТОН, 2007.
14. *Шалгунова С. А.* Питання попередження хабарництва та корупції в органах внутрішніх справ / С. А. Шалгунова // Конституційні гарантії захисту людини у сфері правової діяльності. - Дніпропетровськ : [б. в.], 1999.
15. *Юридичний словник-довідник / за ред. Ю. С. Шемшученка.* - К. : Феміна, 1996.
16. *Ethics in the public service / ed. By R. A. Charman.* - Ottawa : Carleton University Press, 1993.
17. *Ethics in the public service: Current issues and practice.* - Paris : OECD, 1996.

УДК 35.071:342(477)(045)

Бутирська Т.О.,

доктор наук з державного управління,

професор кафедри державного управління та місцевого самоврядування

Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу

Природа загального блага в державному будівництві

У статті розглянуто одну з основних моральних категорій державного будівництва - загальне благо, проаналізовано його роль з погляду природного права, розглянуто проблеми контрморалі, подвійної моралі і опортунізму влади як основні етичні перешкоди щодо досягнення загального блага в державі.
Ключові слова: держава, загальне благо, державне будівництво, природне право, етичні перешкоди.

Бутирская Т.О. Природа общего блага в государственном строительстве

В статье рассмотрена одна из основных нравственных категорий государственного строительства - общее благо, проанализирована его роль с точки зрения естественного права, рассмотрены проблемы контрморали, двойной морали и оппортунизма власти как основные этические препятствия к достижению общего блага в государстве.

Ключевые слова: государство, общее благо, государственное строительство, естественное право, этические препятствия.

Butirska T.O. The nature of the common good in state building

There, in the article, one of the basic ethic cathegories of state building, the common blessing, is considered, as well as it's role from the point of view of a nature law is analyzed, also the problems of opposite and double moral, opportunism of a power are shown as the main ethic obstacles to reach the common blessing in a state.

Key words: a state, common blessing, state building, nature law, ethic obstacles.

Постановка проблеми. Необхідний фундамент становлення, функціонування і розвитку держави - це етика. Вона присутня у всіх процесах державного будівництва, через етичні критерії здійснюється оцінка системи державного управління. Водночас на певному етапі логіка розвитку суспільного життя неминуче призводить до виникнення проблем обґрунтування змісту етики. Так, з одного боку, згідно із "Словником з етики" [1, с. 371] етика - це філософська наука, об'єктом вивчення якої є мораль. З другого боку, Е.Дюркгейм вважав, що етика має бути звільнена від філософії і стати наукою про моральні вимоги та імперативи*. Водночас Ж.Ферреоль вказує, що ці два слова, які у повсякденній мові часто плутають, зберігають свою відособленість, хоча й належать до однієї аксіологічної перспективи [2, с. 152-153].

З філософського погляду під мораллю розуміється не стільки теоретична наука, скільки саме реальне суспільне явище - відносини людей у соціумі і сукупність правил, які регулюють ці відносини. На відміну від інших способів соціального регулювання, мораль за своєю сутністю є найдосконалішим засобом регулювання, оскільки вона спирається не на фізичну, матеріально-економічну або якусь іншу зовнішню силу, не на примус, а на "людське в людині" [3, с. 408-

* Саме це останнє давало змогу згодом зараховувати його до послідовників І.Канта.

409]. При цьому саме усвідомлення "морального" з'являється і розгортається в контексті державного життя. адже, за Дюркгеймом, діяти морально - значить діяти в колективних інтересах. Важливо зауважити, що за такого підходу чітко виявляється взаємоперехід, взаємозалежність і взаєморозвиток таких фундаментальних категорій держави, державного будівництва та етики, як: колективний інтерес - публічний інтерес - національний інтерес - спільний інтерес - загальне благо.

Аналіз останніх публікацій свідчить, що теоретико-методологічні підходи й практичні питання сучасного державного управління, державної політики, державного будівництва в контексті відповідальності і результативності розглядаються в працях В.Д.Бакуменка, В.Д.Бондаренка, Ю.П.Сурміна, В.М.Козакова, О.М.Руденко, Ю.М.Кальниша та ін. Віддаючи належне теоретичній і практичній значущості зазначених праць, слід, однак, зауважити, що малодослідженим аспектом залишається природа загального блага в державному будівництві.

Мета дослідження. Метою дослідження є розкриття природи загального блага в державному будівництві як моральної діяльності з організації державного буття.

Виклад основного матеріалу. Ця остання та вища в етичній ієрархії категорія - "загальне благо" - водночас є вищим критерієм моральності діяльності щодо формування державного буття, і в цьому контексті поняття моральності поєднується з поняттям відповідальності та результативності як державного будівництва, так і державного управління, як їх невід'ємна властивість.

У чому ж конкретно полягає моральність діяльності щодо формування державного буття, організації державного простору?

По суті, серед багатьох атрибутів можна виділити один головний, тобто той, що максимально відображає її сутність: моральність діяльності щодо формування державного буття полягає в тому, що вона має колективну - надособистісну, надіндивідуальну - природу, оскільки її результат завжди ґрунтується на попередніх результатах інших людей і стосується (спрямований) інших людей. Виходячи з надособистісної природи держави організаційні передумови державного будівництва набувають характеру переходу від особистісного до надособистісного. Саме як перехід, як поєднання особистісного і надособистісного втілюється в державі. Інакше кажучи, сама по собі діяльнісна природа форми держави реалізується як колективна діяльність, тобто має узагальнений, надособистісний характер.

Водночас зазначимо, що в цьому контексті поняття "колективного" означає насамперед більш масштабну реальність, ніж реальність окремого індивіда, тобто реальність дійсності, в якій присутні інші люди, невід'ємну реальність державного простору, спільну природу цієї реальності. Ще Аристотель, як відомо, наголошував на тому, що той, "хто не здатний вступити в спілкування, або, вважаючи себе істотою самодостатньою, не відчуває потреби ні в чому, *вже не становить елемента держави* (курсив наш. - Т.Б.), стаючи або твариною, або божеством. У всіх людей природа вселила прагнення до державного спілкування, і перший, хто це спілкування організував, зробив людству найбільше благо" [4, 1, 12)]. Тим самим актуалізація у формі держави колективної діяльності зумовлена:

- по-перше, тим, що колективна діяльність надає людині безпосередню можливість виходу за межі індивідуального існування;
- по-друге, дією закону розширення можливостей: можливості колективної діяльності з досягнення узгодженого результату значно більші, ніж можливості її елементів - індивідів, суб'єктів господарювання.

Щодо цього такі категорії державного будівництва, як "колективна діяльність" та "соціальна зв'язність", є одночасно і моральними категоріями. По суті, саме моральні переконання і вірування скріплюють і відтворюють тканину соціальної зв'язності в державі, а отже, за великим рахунком, і саму державу, як форму людського буття. З цього погляду є логічним і дуже цінним звернення не тільки до категорії "соціальної зв'язності", а й до більш актуального для нашої країни поняття солідарності в державі, яка висуває власні вимоги як суто моральне явище, що не піддається саме по собі ні точному спостереженню, ні особливо вимірюванню. Зокрема, "... для того щоб приступити до класифікації різних видів солідарності, слід замінити внутрішній, такий, що вислизає від нас, факт, зовнішнім, символізуючим його фактом, і вивчити перший за допомогою другого. Такий помітний символ - це право" [5, с. 65]. І в цьому сенсі в державі як формі людського буття слід чітко вирізняти її характерну ознаку - право та його загального носія - моральність.

Не тільки необхідність співвіднесення намірів індивіда з вимогами соціуму, нагальна людська потреба в певній поведінці, певних відносинах, громадські уявлення та звички, вкорінені в колективному несвідомому, змушують нас звертатися до категорії моралі, але й специфічна особливість існуючої технічної цивілізації з'ясуємо, що є такою специфічною особливістю.

Специфічною особливістю існуючої технічної цивілізації є пріоритет грошових знаків над іншими цінностями: професор Д. Рейфілд з Лондонського університету стверджує, що в сучасній Великобританії - як, утім, і в багатьох інших європейських країнах, соціальний статус визначається не класом, а розміром гаманця. "Колишні класи втрачають свою актуальність, стався новий поділ суспільства, - стверджує Рейфілд. - Ті, у кого багато грошей, - *будь-то бандит або аристократ* (курсив наш. - Т.Б.), - отримують все найбільш першокласне, від освіти до їжі - для себе й своїх дітей. А ті, у кого немає грошей, змушені задовольнятися другосортним" [6]. Водночас однією з головних властивостей моральної дії* є те, що вона відбувається безкорисливо, тобто без будь-якого розрахунку на подальшу винагороду. І в цьому полягає особлива привабливість моральних принципів для людини, навіть незважаючи на те, що найчастіше вони виявляються безсилі.

Одним з найбільш складних моментів державного буття, коли моральні принципи не діють, є наявність у державній реальності "контрморалі", або стандартів "подвійної моралі", коли публічно транслюється одне, а неявно здійснюється інше. Це призводить до викривлення уявлень людей про цінності відносин у державі, несхвалення державного буття і незгоди з діяльністю за його формування - державним будівництвом, оскільки в цьому разі держава вже не виступає як форма громадського змісту, як єдиний порядок усіх існуючих речей, - а саме такий порядок давньогрецькі стоїки порівнювали, як відомо, з державним законом. Для них держава як продукт природного виникнення є завершенням первинного (державного) спілкування і за природою стоїть вище від індивіда, оскільки, опинившись в ізольованому стані, останній не може повною мірою виконати свої функції. По суті, це цілком і повністю стала класична етика, а саме етика держави, в основі якої громадське переважає над індивідуальним: всі, хто не віддавав своє життя державному спілкуванню, участі в державних справах, за визначенням не могли бути шанованими членами античного суспільства. Однак, якщо звернемося до сучасного визначення демократії, то стикнемося з тими самими класичними визначеннями (і навіть вимогами і неодмінними умовами) участі у прийнятті рішень, а це означає, що в цілому античне розуміння й тлумачення етики повністю корелює з природою держави як форми людського буття.

Тому в широкому розумінні для сучасної людини поняття моралі означає здатність до погодження особистого і колективного/громадського інтересу, здатність існувати і розвиватися в контексті відносин "людина-людина", "людина-суспільство", "людина-держава". Виходячи з цього всі актуальні проблеми, які позначаються в системі державного управління як корупція, некомпетентність вищих посадових осіб - організаційних фігур держави, безвідповідальне ставлення державних службовців до власної діяльності, - в основі своїй містять дефіцит моралі як здатності жити в державі, як її специфічної здатності усвідомлювати і підтримувати пріоритет загальних/громадських інтересів. Справа в тому, що "загальний інтерес" зазвичай втілює виток моралі і моральності, тому держава завжди представляє такий інтерес - адже сенс держави в тому, що вона є опорою для загального інтересу. З огляду на це поняття держава завжди спирається на поняття справедливості: відтоді, як існує людство, в тій чи іншій формі виникають ідеї справедливої держави, і хоча стародавні держави по-різному позначали поняття "справедливість", але, по суті, давньоєгипетське "ма-ат" відповідало індоарійському "ріта", давньогрецькому "діке" і древньокитайському "дао", визначаючи заповітний стан держави. Отже, справедливість - це природне явище, тому для держави є природним порядком справедливості, звідси - держава спочатку дана для участі в ній, і цього, здавалося б, досить, оскільки дає змогу користуватися нею як своїм природним правом.

У чому полягає початковий взаємозв'язок і перманентна взаємодія держави і природного права?

Їх початковий взаємозв'язок і перманентна взаємодія полягають у самому джерелі їх виникнення та існування, а саме:

* держава виникла природно, по природі: на певному етапі руху буття держава стала формою розвитку, яка відповідала визначальній лінії еволюції матерії;

* Вчинок людини вважається моральним тоді, коли він здійснений: а) свідомо; в) добровільно; з) безкорисливо.

• природне право - це щось існуюче по природі, тобто визнане таким усіма державами і народами, навіть якщо між ними немає ніякої угоди щодо цього.

Водночас необхідно зауважити, що хоча в "Словнику з етики" [1] етику віднесено до філософської науки, проте ні визначення "держави", хоча це філософська категорія, ні визначення "природного права", хоча це філософська концепція, там немає. Однак поняття природного права виникло вже в другій половині V ст. до н.е. як результат софістичного протиставлення того, що людям дано самою природою, оскільки більшою чи меншою мірою спотворене їх же настановами, тобто різними культурними звичаями і юридичними приписами. Разом з тим у цей же час виникає віра в приписи та угоди (thesis), а також мистецтво (techne) і знання (episteme), здатні змінювати закони і навіть державний лад. Фактично це відбулося навіть раніше: у софокловій Антигоні (близько 442 р. до н.е.) зафіксовано суперечку між прихильниками "неписаного права" (agraphos nomos) і "писаного права" (nomos gegrammenos), тобто суперечку між прихильниками традиційних звичаїв і обрядів, і прихильниками державного права, записаного в актах і постановах. Проте вже в наступному поколінні, в 20-х рр. V ст. до н.е. суперечність між писаним і неписаним правом поступається місцем новий суперечності між "законом" (nomos) і "природою" (physis). Неписані закони стали визначатися як "природні" і протиставлятися законам, установленим самими людьми, а отже мінливими. Антична теорія природного права вважала, що за природою всі люди рівні і їхні природні прагнення є однаково правомірними, закон має підпорядкуватися слідувати природі. Інакше кажучи, згідно з античними поглядами держава повинна прагнути до того, щоб примусові закони стали зайвими - їх замінять закони моралі.

У цій природній композиції мораль являє собою поєднання справедливості як природного явища і природного права як природного закону і створює цим відповідним єднанням фундамент стабільності й перспективу розвитку держави як форми буття і державного соціуму, як її змісту.

Разом з тим уся сучасна історія державного становлення - це історія боротьби з владним опортунізмом, оскільки в сучасному трактуванні вважається, що держава оформляється, коли оформляється влада, причому влада як щось таке, що протистоїть суспільству. Але навіть за цього підходу генетично найпершим механізмом усунення опортунізму в процесі колективного буття, колективної дії є моральність: саме як формалізація моральності виникає право. Інакше кажучи, ці дві категорії являють собою неформальний і формальний механізми одного й того самого явища, а саме: зняття опортунізму людської поведінки в процесі колективної діяльності, в процесі державного будівництва. Важливо наголосити на тому, що в ранньому Римі антична традиція - право як формалізація моральності - як і раніше, продовжується, проте моральна природа права переривається, коли право трансформується у спосіб утримання влади (влада як механізм тиску на товариство). Інакше кажучи, коли влада займає опортуністичну позицію відносно суспільства, як це сталося в імперському Римі, коли, не зазіхаючи на сам текст Законів XII таблиць, які вважалися в Римі основним джерелом публічного і приватного права, римські юристи винайшли активний спосіб їх ігнорування. Тому перший і головний принцип колективної дії як відображення організованої природи людини - принцип відповідальності, що розуміється як етичний принцип. І навпаки, поява в державі груп, які перебувають поза принципом відповідальності, руйнує організаційну природу держави.

Відштовхуючись від організаційної природи держави, приходимо до розуміння того, що право і моральність - "поєднані" категорії. Водночас ситуація, за якої здійснення прав людини призводить до порушення моральних засад і змісту людського/державного існування - це є ситуація аморальна, тобто ситуація саморуйнування людини й держави. Ще Ш.Монтеск'є говорив, що не існує більш жорстокої тиранії, ніж та, яка діє під прикриттям законів і під виглядом правосуддя, коли право, яке має служити захистом, перетворюється на механізм утиску [7]. Отже, будь-які права в державі дійсні тільки тією мірою, якою вони моральні.

У цьому сенсі правова держава - це, так би мовити, "чорнове", буденне визначення етичного заснування держави. Метою держави, як визначена природою форма буття, є досягнення блага громадян у цілому і кожного окремо. Категорія "загальне благо" уособлює вищу громадську цінність: починаючи з античності, вона ототожнює те, до чого всі люди прагнуть, що задовольняє їхні потреби. Аристотель визначав поняття загальне благо як родинне поняття "добро", але як більш ємне. К.-А.Гельвецій вважав загальне благо верховним законом, першою і єдиною моральною аксіомою. Т.Гоббс розглядав благо як корисність, Г.Г.Сковорода - як прагнення до

духовності, Аквінат і схоласти - як служіння Богу, Г.В.Ф.Гегель - як вольове втілення об'єктивного духу. Теза про моральні пріоритети ідеї служіння загальному благу належить І.Канту, який вважав кінцевим призначенням розуму робити все можливе для здійснення загального блага.

Таким чином, незважаючи на те, що релігійні, ідеалістичні, матеріалістичні, натуралістичні концепції блага істотно різняться між собою, "загальне благо" визнається головним сенсом державного буття в переважній більшості соціально-філософських доктрин. СENS держави - у впорядкованості державної діяльності, в досягненні певних результатів державою як єдиного і множинного, а не в хаотичній конкуренції індивідів за місце під сонцем. Державному управлінню надаються певні державні можливості для досягнення суспільно значущого (тобто значущого для всіх членів держави) результату, але за використання цих можливостей і успішність результату відповідальність несе влада. Інакше кажучи, державне будівництво виникає тільки з виникненням відповідальності влади в державі: в умовах відсутності відповідальності - це суспільство, соціум, феодалізм, все що завгодно, але не держава.

Але якщо влада поводить себе опортуністично щодо суспільства, то чому суспільство підпорядковується владі? Це відбувається саме тому, й відбуватиметься доти, поки влада як власник певної суспільної інфраструктури, гарантує захист, порядок і безпеку, будівництво доріг (комунікацій) і т.ін., недоступне суб'єкту без сприяння влади, інакше кажучи, реалізацію тих функцій, які мають надособистісну природу. Влада доти залишається владою, поки вона має можливість забезпечувати суспільству надособистісні (суспільні) блага, розвиває їх, таким чином надаючи особистості надіндивідуальні можливості. Саме забезпечення таких функцій, що задовольняють надособистісні потреби людей, які не можуть бути задоволені ніяким індивідуальним способом (а не армія і поліція), становить дійсну силу влади і основу її стійкості, є запорукою стабільності в державі [8].

Тільки держава може забезпечити й гарантувати певні можливості індивіда, підтримувати суспільно необхідні структури й функції, складові "загального блага", яке перебуває за межами звичайного буття кожного окремого індивіда. Саме трансцендентність "загального блага" і породжує логічну необхідність відчуження волі. Зі викладеного стає очевидним, що відносини суб'єктів у процесі колективної дії, колективного буття не протилежні одне одному (як це розглядається в діалектиці або лібералізмі), але взаємодоповнюючі, взаємозумовлені: радник Л.Ерхарда О.Ноель-Брейнінг говорив, що в ідейному сенсі діяльність Л.Ерхарда відбувалася не в руслі лібералізму, а в руслі солідаризму [9].

У цьому контексті стандарти "подвійної моралі" - це шизоаналіз державного будівництва*, розколота свідомість соціуму, це деградація нації.

Національний інтерес - це етичний, моральний інтерес, це загальне благо нації, оскільки моральність нації - це запорука розвитку її майбутніх поколінь. Отже, моральне здоров'я нації, яка є власником природного права в просторі держави і на яку з необхідністю поширюється його дія, є національним капіталом, а тому:

- вимагає підвищеної уваги з боку вищих керівних органів і особливого ставлення організаційних фігур держави;
- відображена в нормах і законах права в державі як похідного і вторинного продукту природного права;
- залежить від моральності діяльності з формування державного буття, з організації державного простору.

При цьому слід зазначити, що стандарти "подвійної моралі", у свою чергу, створюють такі паралельні простори державного буття, як:

- простір офіційно прийнятих нормативних актів;
- простір фактично діючих правил поведінки.

У таких умовах у соціумі стирається тонка моральна грань між правомірною і неправомірною поведінкою, завдяки чому в реальному житті різко знижується роль та значення правових відносин, відбувається підміна їх довільними знаковими системами. Як підсумок, втрачається й розмивається сам сенс правотворчості й правозастосування, руйнується ціннісний сенс ци-

* Коли не влада, не політика перебувають на службі державного порядку, а навпаки, саме цей останній перебуває на службі політичної партійності як якогось циклічного руху, що самовідтворюється за допомогою влади.

вільного правопослуху, а по суті, завдається непоправна шкода поняттю солідарності в державі як суто моральному явищу.

Висновки. Одним з найбільш складних моментів державного буття, коли моральні принципи не діють, є наявність у державній реальності "контрморалі", або стандартів "подвійної моралі", коли публічно транслюється одне, а реально здійснюється інше. Це призводить до викривлення уявлень людей про цінності відносин у державі, несхвалення державного буття й незгоди з діяльністю з його формування - державним будівництвом. Справжня мораль, без всяких "контр-", подвійних стандартів і спотворень полягає в здатності індивідів до узгодження своїх особистих і суспільних інтересів. Тільки тоді стає можливим досягнення загального блага з об'єктивних позицій природного права, в той час як більшість юридичних приписів допускає використання подвійних стандартів, подвійної моралі, тобто може бути витлумачена так, як вигідно тлумачеві, що неможливо в природному праві.

Одним з досить неприємних і таких, що відчутно перешкоджає досягненню загального блага проявів подвійної моралі, є владний опортунізм, який має давню історію в розвитку людської цивілізації. Його подолання вимагає повернення до природного права, що базується на принципах моралі, і паралельно з цим - відродження морального здоров'я нації як основної умови досягнення загального блага.

Напрями подальших досліджень. З урахуванням складності і багатогранності розглядуваної проблематики виникає необхідність продовження її подальшого дослідження. Перспективами подальших наукових розвідок з окресленої проблематики є розробка та запровадження програм, спрямованих на відродження морального здоров'я нації і подолання етичних перешкод щодо досягнення загального блага в державі.

Список використаних джерел

1. Словарь по этике / под ред. И. С. Кона. - 3-е изд. - М. : Политиздат, 1975. - 392 с.
2. Ферреоль Ж. Социология. Терминологический словарь / Ж. Ферреоль. - 2-е изд. - СПб. : Питер, 2003. - 160 с.
3. Современный философский словарь / под общ. ред. д-ра филос. наук, проф. В. Е. Кемерова. - 3-е изд., испр. и доп. - М. : Академ. Проект, 2004. - 864 с.
4. Аристотель. Политика / Аристотель // Платон, Аристотель. Политика. Наука об управлении государством. - М. : Изд-во Эксмо; СПб. : Terra Fantastica, 2003. - 864 с.
5. Дюркгейм Э. О разделении общественного труда // Э. Дюркгейм. О разделении общественного труда. Метод социологии / пер. с фр. А. Б. Гофмана. - М. : Наука, 1991. - 576 с. - (Серия: "Социологическое наследие").
6. Режим доступа : http://www.bbc.co.uk/russian/uk/2011/06/110527_uk_middle_class_feature.shtml
7. Монтескье Ш. Избранные произведения / Ш. Монтескье. - М. : Гослитиздат, 1955. - 567 с.
8. Вайцзекер Э. "Фактор четыре". Затрат половина, отдача - двойная / Э. Вайцзекер, Л. Ловинас, Э. Ловинас. - М. : Akademia, 2000. - 400 с.
9. Нозль-Брейнинг О. Построение общества / О. Нозль-Брейнинг ; пер. с нем. Р. Н. Редлиха. - М. : Посев-Австралия, 1987. - 144 с.

УДК 330.34:338.2

Вітер Д.В.,

*кандидат наук з державного управління,
старший науковий співробітник відділу правових проблем
митної справи ДНДІ митної справи*

Інноваційна економіка і зовнішньоекономічна політика держави: концептуалізація теоретичної моделі

Досліджуються концептуальні підходи до побудови теоретичної моделі інноваційної економіки в контексті переорієнтації зовнішньоекономічної політики держави; приділяється увага впливу ліберальної та неоліберальної концепцій на структуру моделі інноваційної економіки.

Ключові слова: державне регулювання економіки, зовнішньоекономічна політика держави, інноваційна економіка, лібералізм, неолібералізм.